

JERZY RAJMAN

O KONTROWERSJACH WOKÓŁ „RESTAURACJI” ORGANÓW W LEŻAJSKU DOKONANEJ PRZEZ ALEKSANDRA ŻEBROWSKIEGO

Abstrakt. Tematem artykułu jest treść umowy na remont barokowych organów w bazylice w Leżajsku, którą władze tamtejszego klasztoru bernardynów zawarły w 1903 roku z Aleksandrem Żebrowskim, wybitnym organmistrzem lwowskim. Oryginał tej umowy znajduje się w Archiwum klasztoru oo. Bernardynów w Krakowie. Autor analizuje wszystkie klauzule umowy, w której opisano organizację pracy, terminy i wysokość wynagrodzenia, ale najmniej miejsca poświęcono stronie technicznej remontu. Zakres zmian, które wprowadził A. Żebrowski, do dziś budzi liczne kontrowersje. Autor przytacza najważniejsze opinie polskich organologów z okresu 1927-2024 i postuluje opublikowanie wszystkich materiałów źródłowych dotyczących tego niejednoznacznie ocenianego remontu.

Słowa kluczowe: organy barokowe; Leżajsk; remont; Aleksander Żebrowski; umowa; opinie organologów

ON THE CONTROVERSIES SURROUNDING THE “RESTORATION” OF THE ORGAN IN LEŻAJSK CARRIED OUT BY ALEKSANDER ŻEBROWSKI

Abstract. The article examines the contents of the contract for the restoration of the Baroque organ in the basilica in Leżajsk, concluded in 1903 between the authorities of the local Bernardine monastery and Aleksander Żebrowski, a distinguished organ builder from Lviv. The original document is preserved in the Archives of the Bernardine Monastery in Kraków. The author analyzes all the clauses of the contract, which describe the organization of the work, deadlines, and remuneration, although the technical aspects of the restoration receive the least attention. The extent of the alterations

Prof. dr hab. Jerzy RAJMAN, Instytut Historii i Archiwistyki UKEN w Krakowie;
e-mail: jerzy.rajman@uken.krakow.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0988-0414>.

introduced by A. Żebrowski continues to arouse much controversy to this day. The author cites the most important opinions of Polish organologists from the years 1927-2024 and calls for the publication of all source materials concerning this restoration, which has been the subject of divergent assessments.

Keywords: Baroque organ; Leżajsk; restoration; Aleksander Żebrowski; contract; opinions of organologists

W archiwum krakowskiego klasztoru OO. Bernardynów znajduje się rękopis zawierający liczne materiały odnoszące się do remontów organów w Bazylice Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Leżajsku, przeprowadzonych w latach 1894-1917¹. Jest wśród nich zachowany w całości tekst umowy, którą z władzami klasztoru zawarł Aleksander Żebrowski, występujący w umowie jako „organmistrz ze Lwowa”. Dokument opatrzony jest datacją: Leżajsk, 2 grudnia 1903 roku. Umowa składa się z 10 punktów. W pierwszym ojcowie bernardyni zobowiązali A. Żebrowskiego do postępowania ściśle według projektu i kosztorysu opracowanego przezeń na piśmie we Lwowie 16 listopada 1903 roku. W umowie podano, że dotyczy to „wielkich organów”. Klasztor zastrzegł, że wszystkie materiały ma dostarczyć organmistrz i że mają one być „doborowe”. Ma także przedstawić rachunek za ich zakup i za koszty transportu, a klasztor obiecuje wyłożenie stosownych sum. Co ciekawe, organmistrz zobowiązywał się, że gdyby przełożony konwentu chciał ten materiał ocenić pod względem jakości i ilości, ma go okazać. Jeśli A. Żebrowski chciałby użyć drewna i desek zmagazynowanych w klasztorze, koszt tego materiału będzie obliczony według miejscowych cen i ujęty w całościowym rachunku organmistrza. W kolejnych punktach umowy klasztor zakazywał A. Żebrowskiemu podejmowania jakichkolwiek innych zleceń, zobowiązywał go także, aby codziennie w pracy stało nie mniej niż pięć czeladników wraz z nim i jego synem. Ten warunek strona klasztorna tłumaczyła obawą, że mniejsza liczba pracowników spowoduje wydłużenie robót. Praca przy organach miała być przeprowadzona na koszt A. Żebrowskiego ściśle według przedstawionego wcześniej kosztorysu. Obie strony ustaliły, że koszt „odrestaurowania wielkich organów (instrumentu) w kościele klasztorным leżajskim” to „12.928 florenów, czyli 25.856 koron”². Łatwo obliczyć, że zastosowano powszechny wówczas przelicznik 1 złoty (floreń) = 2 korony. Klasztor zastrzegł, że wypłaty będą dokonywane w miarę postępu robót,

¹ Archiwum Klasztoru OO. Bernardynów w Krakowie, rękopis sygn. VI-h-2 (umowa z A. Żebrowskim na s. 833-840). Za pomoc serdecznie dziękuję panu Piotrowi Kamińskiemu, pracownikowi tego archiwum.

² Zapis zgodny z oryginałem.

jednak w tym samym punkcie obiecywano wypłacanie A. Żebrowskiemu co tydzień zaliczki w kwocie 35 florenów (początkowo 20 florenów, ale zostało to przekreślone) oraz wypłatę dla poszczególnych czeladników dokonywaną w każdą sobotę. Ustalono, że po zakończeniu prac i oddaniu organów do użytku A. Żebrowskiemu zostanie wypłacona pozostała suma.

Jeśli chodzi o kwestię pobytu organmistrza w klasztorze, ojcowie deklarowali udostępnienie jednej izby dla niego i jego syna, z zastrzeżeniem, że powinni mieć własną pościel. Zastrzegali również, że w okresie odpustu Żebrowscy będą musieli tę izbę opuścić i na „kilka dni” wynająć własnym sumptem nocleg poza klasztorem. Ustalono również, że organmistrz i jego syn otrzymają całodzienne wyżywienie w postaci śniadania, obiadu i kolacji w klasztorze, ale będzie to ich kosztowało 30 florenów miesięcznie. Nie ma natomiast w umowie nic o noclegu i wyżywieniu robotników. Czytamy dalej, że na A. Żebrowskiego złożono odpowiedzialność za zachowanie jego czeladników. Miało ono być „skromne” i „przyzwoite”, z pełnym uszanowaniem wobec księży i braci zakonnych. Organmistrz miał czuwać także nad tym, aby czeladnicy nie „wałęsali się bez potrzeby po korytarzach i klasztorze”. Przyzwoite zachowanie, w tym unikanie pijaństwa, obowiązywało ich także poza klasztorem. W punkcie 10 organmistrz zobowiązywał się, że każdy warunek umowy wypełni oraz że wszystkie punkty mają jednakową moc. Uchybienie im, jak również przekroczenie ustalonego terminu, będzie traktowane jako niedotrzymanie umowy. Podpisali ją w Leżajsku 2 grudnia 1903 roku ojciec Sergiusz Michna gwardian konwentu, Aleksander Żebrowski i jego syn Kazimierz Żebrowski. Jako świadków podano ojców Sabina Figusa i Piotra (nie odczytałem nazwiska).

Prace remontowe Aleksandra Żebrowskiego przy organach w Leżajsku mają w dziejach tego słynnego instrumentu bardzo duże znaczenie. Poglądy na temat tego remontu pojawiają się w literaturze organologicznej stosunkowo często, co możemy prześledzić dzięki benedyktyńskiej pracy, jaką wykonała profesor Maria Szymanowicz³. Warto zauważyć, że remont Żebrowskiego został odnotowany w literaturze organologicznej stosunkowo późno. Dopiero bowiem w 1927 roku ukazał się krótki artykuł Bronisława Rutkowskiego. Autor podkreślił znaczenie organów leżajskich jako wybitnego dzieła sztuki baroku oraz instrumentu o bardzo ciekawej dyspozycji i wybitnych walorach brzmieniowych. Niezbyt jasno wypowiedział się na temat remontów i przeróbek instrumentu w Leżajsku. Pisał bowiem, że „nieraz na dobre mu nie wyszły. Ostatnio zostały one przerobione w r. 1905 przez Żebrowskiego ze Lwowa”⁴. Cytowane zdanie można odczytać jako sugestię, że remont przeprowadzony przez A. Żebrowskiego nie

³ Maria Szymanowicz, *Polska bibliografia organów*, t. 1-5 (Lublin: Polihymnia, 2011-2023).

⁴ Bronisław Rutkowski, „Organy w Leżajsku”, *Kronika Muzyczna*, nr 4 (1927): 8.

był w pełni udany. Jednak dalsze wywody B. Rutkowskiego, uznanego organisty i pedagoga, zdają się tej opinii przeczyć. Autor omawia dyspozycję organów leżajskich, a z kontekstu wynika, że jego ocenie podlega instrument po przeróbce dokonanej przez A. Żebrowskiego. Rutkowski pisał, że wciąż istniejące głosy Flet minor 4', Mixtura 2', Flet maior 8', Trąba 8', Gemshorn 8', Quintadena 8', Quinta 2 ½', Quinta 5 ½', Viola di Gamba 8', Bourdonal flet 8', a także inne, których nie wymienia, są typowe dla „dawnych organów”⁵. Oceniał, że mimo dodania głosów „nowoczesnych” (przez A. Żebrowskiego), organy w Leżajsku nadal mają sporo głosów dawnych, „przez co brzmienie takich organów jest niezwykle jasne, dzwoniące, pogodne”. Rutkowski konkludował, że na organach leżajskich można grać zarówno muzykę dawną, z dziełami Bacha na czele, jak i „dzieła kompozytorów dzisiejszych”⁶. Jego całościowa opinia na temat instrumentu, który przebudował A. Żebrowski, jest, mimo niejasnej sugestii na początku, zdecydowanie pozytywna. Do tej kwestii powrócił Mieczysław Radojewski w artykule opublikowanym w 1961 roku. Pisał, że remont przeprowadzony przez A. Żebrowskiego w latach 1903-1906 był już trzecim z kolei.

Przedsięwzięta wówczas przebudowa dotyczyła zasadniczo strony muzycznej. Usunięto jednak i stary stół gry, zlikwidowano ową małą klawiaturę pozytywu, a stojące w tym ostatnim piszczałki zabrano i rozmieszczono w prospekcie i bocznych pozytywach. W pustej „ślepej” obudowie został ustawiony nowy, wolnostojący kontuar dębowy, a organista siedział odtąd twarzą do ołtarza. Pusty otwór w prospekcie (po dawnym kontuarze) zabito deskami, by zaś ożywić płaszczyznę – ozdobiono ją prostokątem z listew⁷.

Autor podał, że koszt tego remontu/przebudowy, ukończonej w lipcu 1906 roku, wynosił 38 tysięcy koron, po czym uroczystie poświęcił je miejscowy gwardian i inicjator prac, o. Sergiusz Michna⁸.

Jerzy Gołos w książce o historii polskich organów z 1972 roku wspomniał, że organy leżajskie były poddawane remontom w 1729 roku oraz w latach 1776-1778, a także częściowej przeróbce w 1852-1854. Autor opisał szczegółowo prace A. Żebrowskiego w Leżajsku w latach 1903-1906, określając je jako gruntowną przebudowę i zmianę dyspozycji⁹. Krótkie notki o organach leżajskich

⁵ Rutkowski, „Organy w Leżajsku”, 8.

⁶ Rutkowski, „Organy w Leżajsku”, 8.

⁷ Mieczysław Radojewski, „Organy siedemnastowieczne w kościele Bernardynów w Leżajsku”, *Roczniki Humanistyczne* 10, z. 3 (1961): 46-47.

⁸ Radojewski, „Organy siedemnastowieczne w kościele Bernardynów w Leżajsku”, 46-47.

⁹ Jerzy Gołos, *Polskie organy i muzyka organowa* (Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1972), 326-327.

J. Gołos zamieszczał później także w opisach płyt gramofonowych. Na okładce płyty z muzyką mistrzów baroku w wykonaniu Józefa Chwedczuka z lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku, która była moim pierwszym zetknięciem się z muzyką graną na organach leżajskich, Gołos pisał, że po przeróbce A. Żebrowskiego pozostało „około 50 starych rejestrów i znacznie zmodyfikowana traktura mechaniczna”¹⁰. Z kolei w opisie płyty z nagraniem Feliksa Rączkowskiego twierdził, że po przebudowie A. Żebrowskiego „z poprzedniej dyspozycji pozostało jedynie 15 głosów”¹¹. Nagrań płytowych na organach leżajskich jest więcej, te dwa podane przeze mnie przykłady wskazują na istotne niekonsekwencje w opisie remontu A. Żebrowskiego.

Z ważniejszych opracowań wymienić należy opublikowany w 1985 roku przez Eugeniusza Wyczawskiego opis organów leżajskich. Niestety, ograniczony został do informacji z XVII wieku¹², z pominięciem przebudowy A. Żebrowskiego, tak ważnej dla całościowej oceny instrumentu. Wspomniany wyżej J. Gołos poświęcił w 1986 roku odrębne studium organom w Leżajsku. Na wstępie autor sformułował oskarżenie wobec „środowiska muzycznego” o niszczenie zabytkowych organów¹³. Brzmiało to bardzo mocno. W jego artykule pojawiło się także wiele krytycznych uwag wobec innych autorów zajmujących się organami leżajskimi. J. Gołos wskazał na istnienie rękopisów w archiwum krakowskich bernardynów i stwierdził, że ich nie uwzględnił, przygotowując swoją książkę z 1972 roku. Tym razem szczegółowo opisał zmiany, które wprowadził A. Żebrowski jako realizację umowy z 1903 roku. Służy temu zamieszczona w artykule dyspozycja organów po przeróbce A. Żebrowskiego¹⁴. Wspomniał także, że w 1910 roku organy leżajskie były remontowane przez firmę Stanisława Płodnia¹⁵, ale nie podał żadnych szczegółów tego remontu. Cytowane wyżej opracowanie J. Gołosa wykorzystał Maciej Babnis w swoim wczesnym studium z 1991 roku o działalności organmistrzów Żebrowskich. Jego podstawę źródłową stanowiły wzmianki z prasy, druków reklamowych, tabliczek znamionowych, katalogów firm. Autor zajął się szczegółowo okresem tylko do 1900 roku, ale przytoczył, za J. Gołosem, informacje o zakresie prac w Leżajsku przeprowadzonych na podstawie umowy z 1903 roku. Pisał m.in. o „wymianie wiatrownic klapowych na stożkowe” oraz

¹⁰ Veriton SXV-716.

¹¹ Polskie Nagrania SXL 0503.

¹² Hieronim E. Wyczawski (red.), *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych* (Kalwaria Zebrzydowska: Calvarianum, 1985), 178.

¹³ Jerzy Gołos, „Jeszcze o organach leżajskich”, w: *Organy i Muzyka Organowa*, t. 6 (Gdańsk: Akademia Muzyczna, 1986), 263.

¹⁴ Gołos, „Jeszcze o organach leżajskich”, 267.

¹⁵ Gołos, „Jeszcze o organach leżajskich”, 269.

o „zastosowaniu” dźwigni Barkera do I i III manualu”. Podał, że Żebrowski pozostawił 23 stare głosy, a 15 starych usunął (dodawszy w ich miejsce 17 nowych). Z tego by wynikało, że instrument główny miał przed przebudową 38 głosów. Po kilka nowych głosów otrzymały także organy w nawach bocznych¹⁶.

Istotną zmianę, w zakresie oceny skutków przebudowy dokonanej przez A. Żebrowskiego, przyniósł artykuł Jana Chwałka z 1997 roku. Autor pisał o przebudowie Żebrowskiego z lat 1903-1906 jako „gruntownej”. Jej efektem była, zdaniem autora, utrata „pierwotnych cech brzmieniowych”. Za oryginalny, barokowy uznał tylko prospekt¹⁷. Te sformułowania są bardzo mocne. Gdy Rutkowski pisał w 1927 roku, że na organach leżajskich po przeróbce Żebrowskiego można nadal grać muzykę baroku, jak i współczesną, u J. Chwałka remont Żebrowskiego został zdeprecjonowany. Była zgodna z tą radykalną opinią wypowiedź Wiktora Łyjaka z 2003 roku, że organy w Leżajsku „w obecnej wersji pochodzą z pracowni Aleksandra Żebrowskiego ze Lwowa”. Autor uważał także, że nie można stwierdzić, jak prezentowała się oryginalna szata brzmieniowa barokowego dzieła¹⁸. Ocena, że remont Żebrowskiego wprowadził niekorzystne zmiany, trafiła także do popularnego obiegu¹⁹. Warto podkreślić, że zarówno opinia J. Chwałka, jak i W. Łyjaka pojawiły się już po pracach organmistrza Roberta Polcyna z lat 1965-1968²⁰, których celem było przywrócenie organom leżajskim barokowego brzmienia. Praca tego poznańskiego organmistrza w Leżajsku przebiegała pod okiem komisji składającej się z organistów i organologów. Jej efekty, a zwłaszcza opinie o niej, powinny zyskać osobne opracowanie. W 2009 roku Mieczysław Śmierciak obronił pracę doktorską poświęconą organom w polskich kościołach zakonu bernardynów, poświęcając sporo miejsca instrumentowi z Leżajska²¹.

¹⁶ Maciej Babnis, „Działalność organmistrzowska rodziny Żebrowskich w Galicji (po 1881 r.)”, *Zeszyty Naukowe Akademii Muzycznej w Gdańsku*, z. 29-30 (1991): 213-214. Skan tego artykułu otrzymałem od pani Magdaleny Popiołek z Biblioteki Akademii Muzycznej w Gdańsku, za co serdecznie dziękuję.

¹⁷ Jan Chwałek, „Wolumen brzmieniowy wielkich organów w bazylice leżajskiej”, w: *Organy i muzyka organowa*, t. 10 (Gdańsk: Akademia Muzyczna, 1997), 78.

¹⁸ Wikotr Z. Łyjak, „Budownictwo organowe w zakonie bernardynów. Najstarsze kontrakty i opisy”, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce, t. 2: Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 2, red. Jerzy Kłoczowski (Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 2003), 209. W.Z. Łyjak nie odwołuje się w przypisach ani do opracowania J. Gołosa, ani J. Chwałka.

¹⁹ Broszura „Bazylika oo. Bernardynów w Leżajsku. Zabytkowe Organy”. Zob. także: Andrzej Efrek Obruśnik, *Zabytkowe organy w Bazylice Ojców Bernardynów w Leżajsku* (Rzeszów: Libri Ressovienses, 2000), 56.

²⁰ Podaję za: <https://muzyka.ofm.pl> (dostęp 20.11.2024).

²¹ Mieczysław Śmierciak, *Organy w kościołach bernardynskich na terenie Polski. Studium historyczno-instrumentoznawcze* (Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski; mps. rozprawy doktorskiej, 2009).

Maszynopis tej rozprawy jest cytowany w różnych opracowaniach, nie doczekał się niestety całościowej publikacji. W 2020 roku wspomniany autor opublikował ważny naukowo artykuł poświęcony organom leżajskim, w którym wskazał, że zmiany dokonane przez A. Żebrowskiego w organach głównych sięgały około 40% dawnego stanu głosów. Wskazał także na znaczącą zmianę w usytuowaniu sekcji pozytywu²².

Ostatnio związane dane o remoncie przeprowadzonym przez A. Żebrowskiego zebrał ponownie M. Babnis²³. Autor podał, że organmistrz w 1905 roku ukończył przebudowę głównego instrumentu, a w 1906 roku oddał gotowe organy w kaplicy Najświętszej Marii Panny i w kaplicy św. Franciszka. Te trzy instrumenty po pracach Żebrowskiego autor scharakteryzował jako „nowe z elementami starych”²⁴. Autor zamieścił także ogłoszenie prasowe A. Żebrowskiego z 1910 roku, w którym organmistrz, już wówczas krakowski, podawał, że „w roku 1906 firma przeprowadziła gruntowną rekonstrukcję największych, monumentalnych organów (...) w Leżajsku”²⁵. Jacek Kulig i Aldona Sudacka w opublikowanym ostatnio obszernym artykule o organach w Leżajsku ocenili, że rekonstrukcja A. Żebrowskiego miała na celu nadanie organom leżajskim romantycznego brzmienia i „w konsekwencji po 1906 roku instrument nie dorównywał już wspianej barokowej oprawie”²⁶. Nietrudno zauważyć, że ci autorzy nawiązują tu do negatywnych ocen W.Z. Łyjaka i J. Chwałka.

Wyjątkowość organów w Leżajsku, jak i przebudowa dokonana przez A. Żebrowskiego, znalazły trwałe miejsce w literaturze organologicznej. W. Łyjak wypowiedział się pesymistycznie co do szans uzyskania wiedzy o dyspozycji, jaką organy leżajskie miały w XVII-XVIII wieku, a próby dociekań na temat, jak przedstawiały się organy przed przebudowami, nazwał „uczonymi spekulacjami”²⁷. W cytowanej wyżej literaturze można dostrzec sporo sprzecznych opinii, wyraźnie zaznacza się jednak pesymistyczny ton, gdy idzie o zakres przebudowy organów leżajskich przez firmę Żebrowskich. Warto postawić pytanie, co było na początku. W tekście cytowanej na wstępie umowy nie ma żadnych szczegółów technicznych. Na określenie charakteru zlecenia dla A. Żebrowskiego w umowie

²² Mieczysław Śmierciak, „Tryptyk organowy w bazylice leżajskiej – analiza brzmienia i wpływu akustyki kościoła”, w: *Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Leżajsku*, red. Agata Dworzak i Aleksander Sitnik (Kalwaria Zebrzydowska: Calvarianum, 2020), 903-921.

²³ Maciej Babnis, *Kultura organowa Galicji ze szczególnym uwzględnieniem działalności organmistrza lwowskiego Jana Śliwińskiego* (Słupsk: Akademia Pomorska w Słupsku).

²⁴ Babnis, *Kultura organowa Galicji ze szczególnym uwzględnieniem działalności organmistrza lwowskiego Jana Śliwińskiego*, 409.

²⁵ Babnis, *Kultura organowa Galicji*, 530.

²⁶ Jacek Kulig i Aldona Sudacka, „Organy w Leżajsku (cz. 1)”, *Małopolska*, 26 (2024): 84.

²⁷ Łyjak, *Budownictwo organowe w zakonie bernardynów*, 209.

posługiwano się dwoma pojęciami: „odrestaurowanie” i „restauracja”. Podkreślę, że ani razu nie pada słowo „przeróbka”. Zwrócę jednak uwagę na fakt ujawniony w badaniach M. Babnisa, że organmistrz w 1910 roku określał swoje prace w Leżajsku jako „rekonstrukcję”, tu jednak należałoby próbować wnikać, dlaczego użył tego pojęcia. Z ustaleń M. Babnisa wynika, że Żebrowscy jako organmistrzowie cieszyli się wielką renomą²⁸.

Nie znam opracowania, w którym zostałyby ukazana ścieżka decyzyjna, która doprowadziła do ustalenia zakresu prac, jakie A. Żebrowski miał wykonać przy organach leżajskich. W cytowanej na wstępie umowie nie znajdujemy śladu najmniejszej choćby wątpliwości co do fachowości i celowości zmian, jakie Żebrowski zaplanował i opracował w wersji pisemnej. Należałoby odszukać i opublikować ten kosztorys. Zwrócę uwagę na niewielki odstęp czasowy między powstaniem projektu/kosztorysu, a podpisaniem umowy. Należałoby sprawdzić, czy na stole były także inne kosztorysy i propozycje. Decyzja, aby powierzyć prace A. Żebrowskiemu w klasztorze, zapadła w ciągu zaledwie dwóch tygodni. Oczywiście jest, że ojcowie bernardyni mogli nie wiedzieć, co to jest „dźwignia Barkera”, ale ponoszą oni główną odpowiedzialność za zakres remontu. Należałoby sprawdzić, czy zachowały się jakieś opinie zakonników z okresu, kiedy grały już organy po remoncie Żebrowskiego. W cytowanych wyżej wypowiedziach organologów pojawia się kwestia usuniętych przez niego głosów barokowych. Na podstawie informacji podawanych przez autorów można obliczyć, że po restauracji A. Żebrowskiego pozostało nadal ponad 60% starych głosów. Trzeba mieć na uwadze, że usunął 15 starych głosów z ogólnej liczby 38. Ta liczba jest spora, trudno jednak uznać to za generalną „czystkę”. Nie wiemy także, w jakim stanie technicznym były te stare głosy, np. czy były popsute i po prostu nie było innej możliwości, jak zastąpienie ich nowymi. Odpowiedzi szukać należy w korespondencji między Żebrowskim a klasztorem i w kosztorysie. Nietrudno zauważyć, że podana przez M. Radojewskiego kwota honorarium znacząco różni się od tej, która jest na cytowanej wyżej umowie²⁹.

²⁸ Babnis, „Działalność organmistrzowska rodziny Żebrowskich”, 213. Autor datuje narodziny Kazimierza na okres między 1881 a 1890 rokiem. Końcową cezurę należy chyba odrzucić, gdyż w chwili spisania umowy miałby zaledwie 13 lat. P. Matoga („Pierwsze organy w kościele pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Tarnowie i nowe fakty z działalności organmistrzowskiej rodziny Żebrowskich”, w: *Wokół nowych organów Kościoła Najświętszego Serca Pana Jezusa w Tarnowie*, red. Paweł Pasternak (Tarnów: Biblos, 2017), 32) podaje, że przystąpienie Kazimierza do spółki ojca miało miejsce w 1907 roku. Por. Babnis, *Kultura organowa*, 410.

²⁹ Kwotę 30048 koron (14524 florenów) jako całościowe wynagrodzenie dla A. Żebrowskiego podał: Śmierciak, *Organy w kościołach bernardyńskich Organy w kościołach bernardyńskich na terenie Polski*, 103 (cyt. za: Babnis, *Kultura organowa*, 409, przyp. 949).

W dalszych badaniach należałoby przejrzeć rachunki klasztorne, aby ustalić, ile faktycznie kosztowała ta restauracja.

Nie ulega wątpliwości, że nie wszystko w sprawie organów leżajskich zostało ujawnione i poddane naukowej analizie. Należałoby najpierw opublikować i opracować wszystkie dostępne materiały źródłowe z archiwów bernardyńskich. Kontrowersje, jakie się w literaturze ujawniły, dowodzą, że należy opublikować także i te materiały źródłowe, które w literaturze organologicznej już były cytowane. Rozprawa doktorska M. Śmierciaka z 2009 roku nie powinna mieć wiecznego statusu maszynopisu. Krok po kroku powinno się publikować wszystko to, co dotyczy przeszłości organów w Leżajsku – temat ten dotyczy przecież instrumentu o światowej sławie. Służyłoby temu znakomicie czasopismo „*Studia Organologica*”, dla którego tak bardzo zasłużyła się pani profesor Maria Szymanowicz. Wypada na koniec żałować, że ten periodyk już się nie ukazuje.

BIBLIOGRAFIA

- Babnis, Maciej. „Działalność organmistrzowska rodziny Żebrowskich w Galicji (po 1881 r.)”. *Zeszyty Naukowe Akademii Muzycznej w Gdańsku*, z. 29-30 (1991): 197-219.
- Babnis, Maciej. *Kultura organowa Galicji ze szczególnym uwzględnieniem działalności organmistrza lwowskiego Jana Śliwińskiego*. Słupsk: Akademia Pomorska w Słupsku, 2023.
- Chwałek, Jan. „Wolumen brzmieniowy wielkich organów w bazylice leżajskiej”. W: *Organy i muzyka organowa*, t. 10, 77-90. Gdańsk: Akademia Muzyczna w Gdańsku, 1997.
- Gołos, Jerzy. „Jeszcze o organach leżajskich”. W: *Organy i Muzyka Organowa*, t. 6, 263-273. Gdańsk: Akademia Muzyczna w Gdańsku, 1986.
- Gołos, Jerzy. *Polskie organy i muzyka organowa*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1972.
- Kulig, Jacek i Aldona Sudacka. „Organy w Leżajsku (cz. 1)”. *Małopolska* 26 (2024): 77-108.
- Łyjak, Wiktor Z. „Budownictwo organowe w zakonie bernardynów. Najstarsze kontrakty i opisy”. W: *Zakony franciszkańskie w Polsce, t. 2: Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 2, red. Jerzy Kłoczowski, 208-230. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 2003.
- Matoga, Piotr. „Pierwsze organy w kościele pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Tarnowie i nowe fakty z działalności organmistrzowskiej rodziny Żebrowskich”. W: *Wokół nowych organów Kościoła Najświętszego Serca Pana Jezusa w Tarnowie*, red. Paweł Pasternak, 23-55. Tarnów: Biblos, 2017.
- Obruśnik, Andrzej Efrem. *Zabytkowe organy w Bazylice Ojców Bernardynów w Leżajsku*. Rzeszów: Libri Ressoivienses, 2000.
- Radojewski, Mieczysław. „Organy siedemnastowieczne w kościele Bernardynów w Leżajsku”. *Roczniki Humanistyczne* 10, z. 3 (1961): 41-94.
- Rutkowski, Bronisław. „Organy w Leżajsku”. *Kronika Muzyczna*, nr 4 (1927): 6-9.

Szymanowicz, Maria. *Polska bibliografia organów*, t. 1-5. Lublin: Polihymnia, 2011-2023.

Śmierciak, Mieczysław. „Tryptyk organowy w bazylice leżajskiej – analiza brzmienia i wpływu akustyki kościoła”. W: *Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Leżajsku*, red. Agata Dworzak i Aleksander Sitnik, 903-921. Kalwaria Zebrzydowska: Calvarianum, 2020.

Śmierciak, Mieczysław. *Organy w kościołach bernardyńskich na terenie Polski. Studium historyczno-instrumentoznawcze*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2009 (Mps. rozprawy doktorskiej).

Wyczawski, Hieronim E., red. *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*. Kalwaria Zebrzydowska: Calvarianum, 1985.